

کلام امامیه نخستین
به مثابه پارادایمی مستقل

www.ketab.ir

حسین نعیم آبادی

- سرشناسه: نعیم آبادی، حسین، ۱۳۵۷ -
- عنوان و نام پدیدآور: کلام امامیه نخستین به مثابه پارادایمی مستقل / حسین نعیم آبادی.
- مشخصات نشر: قم: نشر معارف اهل بیت الطاهرین علیهم السلام، ۱۴۰۰.
- مشخصات ظاهری: ۳۳۰ ص.؛ ۵/۲۱ × ۵/۱۴ س.م.
- فروست: پژوهشکده کلام اهل بیت علیهم السلام؛ ۳۳.
- فروست: نشر معارف اهل بیت الطاهرین علیهم السلام؛ ۵۲.
- شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۶۶۳-۰۳-۹
- وضعیت فهرست نویسی: فیپا
- یادداشت: کتابنامه: ص. [۳۰۵] - ۳۲۹.
- موضوع: کلام شیعه امامیه
- موضوع: Imamite Shiites theology
- رده بندی کنگره: BP ۲۱۱/۵
- رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۱۷۲
- شماره کتابشناسی ملی: ۸۷۳۳۰۸۰

کلام امامیه نخستین به مثابه پارادایمی مستقل

مؤلف: حسین نعیم آبادی

تهیه: پژوهشکده کلام اهل بیت علیهم السلام / ۳۳

ویراستار: مصطفی حقانی فضل

طراح جلد: حسن فرزانهگان

ناشر: نشر معارف اهل بیت الطاهرين علیهم السلام

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

۷۳/۱

www.ketab.ir

مراکز پخش نشر معارف اهل بیت الطاهرين علیهم السلام

قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۱۱، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۴۴۳

قم: خیابان صفائیه، کوچه ۲۱، کوچه ۳، پلاک ۵۰، پژوهشکده معارف اهل بیت علیهم السلام

تلفن: ۰۲۵-۳۳۵۵۳۶۵۸ / ۰۲۵-۳۳۵۵۳۶۵۷

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

۱۱	..... سخن پژوهشگرده
۱۵	..... مقدمه

بخش اول: کلیات

۲۳	..... مفهوم‌شناسی
۲۳	..... کلام
۲۴	..... پارادایم
۲۸	..... پیشینه پژوهش
۳۲	..... چارچوب نظری
۳۲	..... رویکرد تاریخی-پدیدارشناسی
۳۴	..... بررسی و روش استفاده از منابع در مطالعات تاریخ کلام
۳۴	..... حدیث امامیه
۳۹	..... منابع فرق و مقالات
۴۱	..... منابع تاریخی، رجال‌ی و فهرستی
۴۴	..... دلیل انتخاب پارادایم به عنوان الگوی بحث در کلام امامیه
۴۷	..... گزارشی تحلیلی از اثر توماس کوهن

پی‌نوشت ۶۰

بخش دوم: پیوندهای منسجم نظری در کلام امامیه نخستین

فصل اول: منابع معرفت و دیدگاه‌های متمایز امامیه نخستین	۷۱
عقل و وحی	۷۳
دیدگاه‌ها درباره عقل‌گرایی امامیه	۷۵
حجیت عقل	۸۳
روش‌های عقلانی	۸۴
رابطه عقل و وحی	۹۱
حسن و قبح عقلی	۹۵
معرفت اضطرابی	۹۷
معرفت اضطرابی به مثابه چارچوبی بنیادین در کلام امامیه نخستین	۹۸
نظریات دیگران	۱۰۰
نظریه امامیه نخستین	۱۰۵
نظام جامع فکری امامیه در معرفت اضطرابی	۱۱۲
فطرت	۱۱۵
شهود	۱۱۷
ادراک حسی	۱۱۹
جمع‌بندی فصل اول	۱۲۷
فصل دوم: مبانی فراموش‌شده امامیه نخستین در صفات و فعل الهی	۱۳۳
گفتار اول: وجودشناسی اسما و صفات	۱۳۵

۱۳۹	گفتار دوم: معناشناسی صفات
۱۴۰	برخی تمایزات دیگر معناشناختی
۱۴۲	گفتار سوم: اراده به مثابه مهم‌ترین صفت فعل خداوند
۱۴۴	نسبت اراده با ذات و شمول اراده بر تمام امور هستی
۱۴۸	مراحل صفت فعلی اراده
۱۵۳	امکان تنافی اراده تشریعی با اراده تکوینی
۱۵۶	لوازم فعلی بودن صفت اراده در دیگر معارف
۱۶۳	جمع‌بندی فصل دوم
۱۶۶	پی‌نوشت
۱۶۷	فصل سوم: متکلمان نخستین امام و «حقیقت انسان»
۱۶۸	گفتار اول: دیدگاه‌های موجود در عصر امامیه نخستین
۱۶۸	دیدگاه اول: نظریه بدن‌انگارانه
۱۷۲	دیدگاه دوم: نظریه روح‌انگارانه
۱۷۲	نفس مجرد
۱۷۸	روح منطبقه نظام
۱۸۰	دیدگاه سوم: جزء لایتجزی
۱۸۱	گفتار دوم: دیدگاه امامیه و هشام بن حکم
۱۸۱	امامیه
۱۸۹	دیدگاه متمایز هشام بن حکم
۱۹۲	نتایج بحث انسان‌شناسی هشام بن حکم
۲۰۰	جمع‌بندی فصل سوم

سخن پژوهشکده

در چند دهه اخیر با گسترش مراکز شیعه‌شناسی در شرق و غرب و انجام پژوهش‌های بزرگ و کوچک در گوشه‌گوشه جهان در خصوص تاریخ و اندیشه شیعه، صدها کتاب و مقاله تخصصی در این زمینه منتشر شده است و زوایایی از تاریخ و هویت این جریان معرفتی مورد بررسی قرار گرفته است، این همه در کنار حجم سنگین فضای تبلیغاتی و رسانه‌ای که عمدتاً به دنبال تخریب چهره تشیع است، از پهنه میدان درگیری حوزه‌های علمی شیعه در این کارزار نابرابر پرده برمی‌دارد.

مروری کوتاه نشان می‌دهد که هویت معرفتی شیعه بیشترین حجم را در این پروژه علمی و تبلیغی به خود اختصاص داده و غالباً تلاش بر این است که با ارائه انگاره‌ای ناراست و سرگذشتی نامیمون از شیعه، تصویر تابناک مکتب تشیع را در تاریکی فرو برند. شیعه امامیه با بهره‌مندی از مکتب گران سنگ اهل بیت علیهم‌السلام و با تکیه بر معارف اصیل قرآن کریم، پیشینه‌ای پرمایه و افتخارآمیز در پاسداری از دستاوردهای والای رسول گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وآلهم‌وسلم برجای گذاشته و پیشاهنگی خود را در پاسداری و گسترش اسلام اصیل نشان داده است. اما سوگ‌مندانه باید گفت که دشمنان از دیرباز کینه‌توزی و کوتاه‌اندیشی را آیین خود ساخته، دشنه دشنام بر چهره پاک‌ترین پیروان وحی

درانداخته و پرده پندارهای خویش را بر حقایق آشکار تاریخی فروپوشانده‌اند. آنان که با استفاده از سایه سنگین سیاست و قدرت، امان از صدای مخالف می‌بریدند و با بهره‌مندی از ثروت و امنیت، فارغ‌دلانه به نشر آراء و انتظار خویش می‌پرداختند، سرانجام به پردازش صورت جدیدی از تاریخ اسلام و مسلمین دست یازیدند که هنوز هم جامعه و فرهنگ اسلامی را سخت آزار می‌دهد. این نگره نامبارک چنان در فرهنگ مسلمین مؤثر افتاد که منابع و مصادر نخستین تاریخی و فرقه‌نگاری را سراسر به زیر نفوذ خود گرفت و امروزه بیگانگان کنجکاو و آشنایان بیمار دل در این آثار، اسنادی از تاریخ اسلام و تشیع می‌یابند که پاک کردن آن به سادگی میسور نیست.

از سوی دیگر، در دهه‌های اخیر فرصتی فراوری شیعیان فراهم آمده است تا با شناسایی و شناساندن خویش، مکتب اهل بیت علیهم‌السلام را از مظلومیت و مهوریت به درآورده و زمینه‌های و راهبایی بسیاری را به آموزه‌های ناب قرآنی فراهم سازند. عقب‌ماندگی تاریخی جامعه شیعه به اسباب برونی و درونی، اما کار ما را در تدارک این صحنه و بازتمایی نوآمد و بی‌پیرایه از فرهنگ و هویت خویش دشوار کرده است. بدیهی است که برای این منظور باید مسئله‌ها و موضوع‌های فراوانی را به بحث گذاشت و بایسته‌های بسیاری را به دست تحقیق سپرد. این حرکت به دلیل گستردگی موضوعات و کمبود امکانات، نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و جامع است و تنها با همت و هماهنگی مؤسسات و محققان برجسته امکان‌پذیر است.

پژوهشکده کلام اهل بیت علیهم‌السلام دقیقاً بر اساس همین نگرش و تحلیل شکل گرفت تا غبار غفلت و تغافل را از چهره اندیشه تشیع زدوده و آموزه‌های گرانسنگ قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام را به دور از پرده پندار مخالفان و فراتر از

دست‌اندازی ناآگاهان معرفی کند. در این خصوص، «گروه تاریخ کلام» برنامه خود را بر ریشه‌یابی هویت فکری و تاریخی اندیشه کلامی شیعه متمرکز کرد و با پی‌ریزی کلان پروژه «تاریخ کلام امامیه» بار سنگین پژوهش در این فضای کمتر شناخته شده را بردوش گرفت. این طرح که در گام نخست، بازشناسی و تحلیل دقیق مدرسه‌های کلامی امامیه را در دستور کار قرار داد، تا کنون با کاوش در زوایای تاریک و مبهم تفکر امامیه در دوره‌های نخستین و میانه، دستاوردهای متعددی را در قالب مقاله و کتاب به جامعه علمی عرضه کرده است.

در همین راستا کتاب پیش رو با عنوان کلام امامیه نخستین به مثابه پارادایمی مستقل که به همت جناب آقای دکتر حسین نعیم آبادی به تحقیق و نگارش درآمده است، با تحلیل مؤلفه‌های شکل دهنده و مبانی بنیادین کلام امامیه نخستین تلاش کرده است نشان دهد که کلام امامیه در دوران نخست به عنوان یک اندیشه جامع، دارای چارچوب بنیادین متمایز و مستقل بوده است. بی‌سپاسی است اگر از کسانی که در این مسیر ما را با لطف خود نواخته، رهین منت خویش ساخته‌اند، قدردانی نکنیم. پیش از همه باید از حضرت آیت‌الله ری‌شهری رئیس پژوهشگاه قرآن و حدیث که بردبارانه و گشاده‌دست همه امکانات لازم را برای شکل‌گیری این برنامه پژوهشی فراهم آوردند، تشکر کنم و نیز قائم مقام پژوهشگاه جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر رضا برنجکار و مدیران و همکاران ارجمندشان را سپاس می‌گویم که مساعدت‌های بی‌دریغ ایشان همواره توشه راه پرفراز و نشیب مان بوده است. و سرانجام تلاش مدیران و محققان گرانمایه‌ای را قدر می‌گذاریم که همت و مهارت آنان، دست‌مایه اصلی این پژوهشکده برای دستیابی به اهداف خطیر و افق‌های بلند آینده است و در این میان به ویژه از حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سید حسن

طالقانی معاونت پژوهشگرده یاد می کنم که خستگى ناپذیر در سامان بخشیدن به کلیه فعالیت ها یار و مددکاری وفادار و پرسوز است .

این همه توفیقات را تنها به لطف حضرت حق تعالی می دانیم و براین نعمت، سرسپاس و ستایش برآستان جلال او می ساییم و سایه عنایت مولایمان حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه را بزرگترین سرمایه برای به انجام رساندن رسالت بزرگ پاسداری از معارف مکتب وحی می شماریم .

محمد تقی سبحانی

رئیس پژوهشگرده کلام اهل بیت علیهم السلام

www.ketab.ir